

ЛЮДИНА, ЯКА МУЖНЬО ДОЛАЄ ЖИТТЄВІ ПЕРЕШКОДИ (До 80 річчя від дня народження В. Т. Зінича)

Всеволод НАУЛКО

У житті Володимира Зінича були щасливі, драматичні, а подеколи і трагічні сторінки. Однак він вважає, що йому поталанило. У нього чудова сім'я, вижив у голодомор 1932–1933 рр., пройшов війну, на життєвому шляху зустрічались гарні вчителі, чудові люди, які позитивно впливали на його життєву позицію і світогляд.

Народився Володимир Тихонович Зінич 28 липня 1926 р. в селі Нижча Кропивна Ситківецького (нині Немирівського) району Вінницької області.

Дитинство почалось із трагічних подій: 1929 р. безпідставно арештували і мало не стратили його батька — Тихона Степановича; діда по материнській лінії, Василя Ломаку, який мав лише 5 десятин землі, одну конячку і семеро дітей під час колективізації виселили з села, а 1937 р. розстріляли; навчання Володимира в Уманській середній школі № 2 і музичній школі було перерване війною; під час німецької окупації готували для відправки в Німеччину, але втік і переховувався у своєму селі на Вінниччині і в Умані.

Після звільнення Умані від фашистських загарбників добровольцем пішов на фронт і до кінця війни перебував у діючій армії у складі 31-ої Сталінградської Червонопрапорної стрілецької дивізії. Брав участь в Умансько-Батошанській, Яссо-Кишинівській, Вісло-Одерській операціях; форсував Південний Буг, Дністер, Прут, Одер; штурмував Бреслау, Дрезден, звільняв Прагу та інші міста. Розпочав воювати рядовим автоматником, а закінчив заступником командира дивізійного музвзводу. Був поранений і контужений у травні 1944 р. під Яссами. Нагороджений двома бойовими орденами і багатьма медалями.

Після демобілізації закінчив Уманську школу робітничої молоді і 1949 р. вступив на юридичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Однак, після закінчення I-го семестру, хоч усі іспити склав на "відмінно", у лютому 1950 р. був виключений з університету. В "особовому відділі" йому "популярно" пояснили, що в столичному

університеті не місце тим, хто перебував на окупованій території. Не зважили навіть на те, що Володимир Зінич був фронтовиком. З аналогічних мотивів тоді ж було виключено з університету багатьох студентів.

Коли Володимир звернувся до Державного Комітету в справах вищої школи, йому запропонували продовжити навчання на історичному або філологічному факультеті будь-якого іншого університету України. Він обрав Одеський державний університет ім. І. Мечникова, де вступив на історичний факультет.

Під час навчання в Одеському університеті розпочалась його наукова діяльність. Вже перша курсова робота, присвячена участі робітників Одеського заводу ім. Січневого повстання (колишні головні залізничні майстерні, які обслуговували першу в Україні залізницю Одеса — Балта, 1863 р.) у загальному страйку на півдні Росії 1903 р., була високо оцінена і опублікована в "Трудах Одеського госунверситета ім. І. Мечникова", (1954, т. 3).

Після закінчення університету В. Зінич був рекомендований в аспірантуру за спеціальністю "Історія України". Але його науковий керівник порадив поїхати до Києва і вступати в аспірантуру Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, представник якого приїхав в Одесу відбирати кращих випускників істфаку в аспірантуру.

Володимир і його товариш по курсу Анатолій Поріцький успішно склали вступні іспити і були зараховані в аспірантуру цього Інституту за спеціальністю "Етнографія". Науковим керівником В. Зінича став академік Максим Тадейович Рильський. Про М. Т. Рильського Зінич детально розповів у спогадах, опублікованих у часописі "Народна творчість та етнографія" (2005, № 2).

Під час навчання в аспірантурі В. Зінич, а також аспіранти Анатолій Поріцький й Микола Приходько були залучені до написання розділів колективної монографії "Українці", яка готувалась до видання згідно з постановою Президії АН УРСР від 10 січня 1954 р. "Про

підготовку тому "Українці" з серії "Народи світу". Очолити колектив для написання цієї фундаментальної історико-етнографічної праці Максим Рильський запросив відомого українського історика Костя Григоровича Гуслистого, який працював завідувачем відділу історії феодалізму Інституту історії АН УРСР.

Малочисельний колектив українських етнографів у складі Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії, де працювало лише три кандидати наук, й Львівського Музею етнографії та художніх промислів не міг упоратись з написанням усіх розділів монографії, щоб висвітлити багатогранну культуру та побут українського народу, і тому К. Гуслистий змушений був залучити працівників інших наукових закладів. Зокрема, В. Зіничу запропонували написати розділи "Релігійні вірування і обряди", "Народна математика та метрологія", які на той час були малодосліджені, і розділ "Громадський побут робітників", який перегукувався з його дисертаційною темою. Виконуючи цю роботу, В. Зінич неодноразово спілкувався з патріархом радянських етнографів С. О. Токаревим, що дуже вплинуло на формування його як науковця.

Під час обговорення тексту першого тому монографії автором розділу "Релігійні вірування" було зроблено закид, що він нібито не розкрив класової сутності релігії і недооцінив поширення матеріалістичного світогляду серед народу. Особливо наполягав на включенні матеріалів про атеїзм трудящих мас тодішній секретар парторганізації Інституту П. Д. Павлій. В. Зінич зауважив, що його завданням було висвітлити релігійну сторону явищ народного життя, визначити найбільш характерні вірування та обряди, а питання поширення атеїзму серед народних мас дореволюційної України він не досліджував, а тому й відмовився включити їх у свій розділ. Згодом два параграфи про реакційну роль релігії і поширення атеїзму були написані К. Г. Гуслиstim, але в I-ому томі історико-етнографічної монографії "Українці" (Київ, 1959 р.) його прізвище, як співавтора, чомусь не було зазначено. У наступному, доопрацьованому, виданні "Українці" (Київ, 1960) В. Зінич наполіг, щоб і К. Г. Гуслистий як співавтор цих параграфів був названий.

Паралельно з написанням розділів до монографії "Українці" В. Зінич вчасно завершив

кандидатську дисертацію "Культура і побут робітників міста Києва" і в листопаді 1960 р. успішно захистив.

Після смерті Максима Рильського була створена комісія ЦК КПУ і Президії АН УРСР для перевірки діяльності ІМФЕ АН УРСР. Голова комісії докт. істор. наук Рем Симоненко рекомендував закрити цей заклад, а співробітників розподілити по різних інститутах (етнографів — в Інститут історії, фольклористів — в Інститут літератури, музикознавців — у Київську консерваторію і т. п.). Проти цього в числі інших рішуче виступив В. Зінич. Він був одним з ініціаторів присвоєння Інституту імені Максима Тадейовича Рильського, що значною мірою врятувало установу від закриття. У цей час, бажаючи допомогти стабілізації науково-організаційної роботи колективу він навіть погодився на посаду Вченого секретаря Інституту, яку обіймав з 1965 до 1969 р.

Після аспірантури В. Зінич з 1957 по 1973 рр. працював в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР, пройшов шлях від молодшого наукового співробітника до завідувача відділу етнографії та заступника директора Інституту з наукової роботи.

Впродовж цих років В. Зінич досліджував важливі проблеми української етнографії. Особливу увагу зосереджував на вивченні сімейного та громадського побуту, святковості та обрядовості українського народу, спільних та локальних рисах в культурі слов'ян, побутуванні народного мистецтва, етнографічному музеезнавстві тощо.

В. Зінич опублікував першу в Україні етнографічну монографію про побут і культуру робітничого класу "Соціалістичні перетворення, паростки нового комуністичного в культурі і побуті робітників Радянської України". — К., 1963. — 176 с.). У ній давався ґрунтовний аналіз побутування у середовищі українських робітників традиційних рис, притаманних українцям у родинному й громадському житті. Чималий тираж монографії був замовлений українською діаспорою в Канаді, США та Австралії.

Інша монографія "Свята та обряди Радянської України" (К., 1971. — 271 с.), написана у співавторстві, стала підсумком досяг-

нень українських етнологів, які мали на той час чи не найкращі здобутки серед етнологів СРСР у дослідженні народної обрядовості.

За роки праці в Інституті мистецтвознавства вчений опублікував кілька монографічних видань: "На рушничок щастя". — Львів, 1964; "Некоторые итоги изучения семейного быта рабочих Украины". — Москва, 1964; "Problem des Studiums der gegenwertigen lebensverhältnisse der Arbeiterklasse in Ukraine". — Москва, 1968 (співавтор К. Г. Гуслистий); "Today's festivals in Soviet Ukraine". — К., 1971 (співавтор М. Є. Сиваченко); "Problems of present-day life in Ukrainian ethnography". — Chicago, USA, 1973, та десятки статей з актуальних проблем етнології у різних виданнях, у тому числі в двотомному виданні "Народы Европейской части СССР" (Москва, 1964) з серії "Народы мира" та в американському реферативному часопису "Soviet Sociology".

В. Зінич постійно виступав на щорічних сесіях етнологів, археологів та антропологів, на республіканських, всесоюзних та міжнародних конференціях і симпозиумах, брав участь у роботі VII (Москва) та VIII (Токіо-Киото) Міжнародних конгресів антропологічних та етнологічних наук та I-му Європейському конгресі етнологів у Парижі. Він проводив активну громадську роботу, був членом Президії республіканського правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури в складі науково-методичної Ради пам'яток мистецтва, етнології та писемності, очолював етнологічну секцію Республіканського товариства "Знання", входив до науково-методичної ради з будівництва Республіканського музею народної архітектури та побуту в с. Пирогово під Києвом. Був заступником Голови республіканського комітету з підготовки VII Міжнародного конгресу антропологічних і етнологічних наук, що відбувся 1964 р. у Москві.

Та на початку 1970-х років плідна праця Володимира Зінича, як і багатьох інших українських етнологів, була злочинно перервана. Це був час "сусловської доктрини злиття та асиміляції націй", формування "єдиного советського народу", цілковитої зневаги до всього національного. В Україні настала пора "маланчукізму", пов'язана з так званою "інтернаціоналізацією" й класовим підходом

до суспільно-політичних явищ життя й боротьби з українським буржуазним націоналізмом. Для української інтелігенції — особливо науковців, письменників, митців на практиці це означало розгул реакції, політичні репресії, погром наукових установ, творчих спілок, придушення навіть незначних здобутків у національно-культурній сфері. Це були роки жорстоких ідеологічних утисків і політичної цензури, коли з роботи було звільнено багатьох відомих українських вчених.

Погром академічних наукових установ розпочався в кінці 1972 р. з Інститутів археології, філософії та історії. Під жорстким ідеологічним пресом опинився й Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології АН УРСР.

З переїздом В. Ю. Маланчука до Києва у відділі етнології ІМФЕ АН УРСР, який очолював В. Зінич, стала працювати дружина Маланчука Вікторія Антонівна. Між ними, м'яко кажучи, стосунки не склалися. Коли ж її чоловіка призначили секретарем ЦК КПУ з ідеології, вона почала розправлятися із невгодними їй співробітниками і передусім із заввідділом. Не випадково ряд співробітників (Олена Кравець, Олександра Кувеньова, Тамара Ніколаєва та ін.) змушені були "тікати" з Інституту. Всі намагання В. Зінича зустрітися з В. Маланчуком і пояснити ситуацію, що склалася в Інституті, виявилися марними. Мало того, В. Маланчук почав шукати привід щоб скомпрометувати В. Зінича і вижити його з Інституту. Такою нагодою він невдовзі скористався.

У зв'язку з I Всесоюзною конференцією з вивчення культури і побуту населення Карпат, яка відбулася у листопаді 1972 р. в Ужгороді, видавництво "Наукова думка" надрукувало бібліографічний покажчик "Українське радянське карпатознавство" (Київ, 1972, укладач Яків Прилипка, відповідальний редактор Володимир Зінич). У ньому було підбито підсумки досягнень української науки в галузі етнології, фольклористики й народного мистецтва Карпатського регіону. Книга отримала позитивну оцінку вітчизняних і зарубіжних учасників конференції.

Після виходу цього бібліографічного покажчика подружжя Маланчуків організувало листи в партійні органи, звинувативши

В. Зінич як відповідального редактора в тому, що в переліку праць фігурували прізвища Сергія Єфремова, Володимира Кубійовича, Вадима Щербаківського, Катерини Грушевської, Івана Брика та інших видатних українських вчених, яким за радянської доби начепили ярлики — “махрових українських буржуазних націоналістів”. Маланчук організував усе таким чином, що Зінич без попереднього розгляду на первинній парторганізації, а також у районній та міській, викликали одразу на бюро Київського обкому Компартії України 28 березня 1973 р. і виключили з партії з формулюванням: “За втрату політичної пильності, відхід від класових позицій в оцінці робіт українських буржуазних націоналістів”. Директору Інституту, члену-кореспонденту АН України Миколі Сиваченку була оголошена сувора догана з занесенням до облікової картки. Обидва вони звільнялися з роботи. У квітні 1973 р. був звільнений з роботи упорядник бібліографічного покажчика Яків Прилипка. Вікторія Маланчук, яка була у неприязних стосунках з Я. Прилипком, домогалася через дирекцію ІМФЕ АН УРСР, щоб Рада істфаку МДУ та Вища атестаційна комісія розглянули питання про зняття з ученого наукового ступеня. Однак обидві поважні організації повідомили керівництво інституту, що не знаходять підстав зняти з Я. Прилипка вчений ступінь. Відтоді він з великими труднощами влаштувався на роботу в Археографічну комісію. Моральна травма, від якої Яків Прилипка не міг оговтатись, підірвала його здоров'я і 1978 р. на 53 році життя не стало талановитого етнолога, здібного перекладача художніх творів і професійного музиканта.

Репресивні заходи не оминули й інших українських учених. Публікації цього періоду виходили, нехай і беззмістовними, проте ідеологічно витриманими. Водночас багато справді ґрунтовних робіт не побачили світ, серед яких “Регіональний історико-етнографічний атлас України” та згадана вище монографія “Українці”.

Далеко не безхмарними були зазначені роки і для автора цих рядків. Моя монографія “Розвиток міжетнічних зв'язків в Україні” на стадії другої верстки була знята з видання і після додаткових “скорочень” і “уточнень” вийшла друком російською мовою тільки на

початку 1976 року. Однак згодом було створено три послідовні комісії ЦК КПУ з метою віднайти в ній “ідеологічні збочення”. Дві перші комісії, очолювані С. М. Пархомчуком і Ф. П. Шевченком, “крамоли” не виявили. Натомість третя (М. Н. Лещенка) інкримінувала авторові “недооцінку слов'янського компонента в етногенезі молдован”. Проте були і чесні люди з партійними квитками: тодішній консультант відділу науки ЦК, згодом Головний редактор УРЕ А. В. Кудрицький своєчасно попередив про репресивні заходи щодо цієї монографії, а директор інституту С. Д. Зубков зайняв принципову позицію при захисті її як докторської дисертації.

При розгляді апеляційних справ В. Зінич в Партійній комісії ЦК КП України та Комісії партконтролю ЦК КПРС В. Маланчук докладав зусиль, щоб його не поновили в партії. Мало того, він намагався пов'язати його виключення з перебуванням на тимчасово окупованій фашистами території. Хоча В. Зінич, як зазначалося, добровольцем пішов на фронт і до кінця війни був у діючій армії.

За вказівкою Маланчука, В. Зінич був підданий жорстокій і необґрунтованій критиці. На його долю випало чимало партійно-ідеологічних знущань. З бібліотечних фондів були вилучені його праці і заборонялось на них посилається. (Детально про це йдеться в монографії Юрія Данилюка і Олега Бажана “Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-ті рр. XX ст.)”, Київ, 2000).

І лише за сприяння Президента АН УРСР академіка Б. Є. Патона в грудні 1973 р. В. Зінич був улаштований на роботу в Раду з вивчення продуктивних сил України АН УРСР, що й врятувало його від подальших репресій.

З 1970-х років і дотепер він проводить дослідження актуальних питань розвитку і розміщення продуктивних сил України, зокрема розвитку міських і сільських поселень республіки. Економічну тематику постійно поєднує з народознавчою. Наслідки його досліджень втілені у схемах і прогнозах розвитку і розміщення продуктивних сил України, комплексних програмах науково-технічного прогресу, колективних монографіях, наукових доповідях та записках до державних органів, публіцистичних статтях.

В. Зінич був відповідальним виконавцем розробки Схем розвитку і розміщення продуктивних сил Кіровоградської, Полтавської і Сумської областей. Брав активну участь у розробці Комплексних планів соціально-економічного розвитку Києва і Радянського району столиці України. Наслідки цієї роботи викладені в п'яти колективних монографіях та двох томах "Київ". У 1980–1985 рр. він був головою планової комісії Радянського району м. Києва.

Починаючи з 1991 р. В. Зінич досліджує основні напрямки удосконалення систем розселення, зокрема соціально-економічні проблеми національних меншин і раніше депортованих народів. Він співавтор великомасштабного дослідження "Схема розселення й працевлаштування кримських татар в Криму" виконаного на замовлення Кабінету Міністрів Кримської АРСР (1992 р.). Розрахунки, розроблені ним щодо розселення й облаштування кримських татар, були схвалені відповідними службами Кабінету Міністрів України і стали основою визначення обсягів капіталовкладень для будівництва житла, об'єктів соціально-побутового облаштування раніше депортованих народів.

Значна увага в науковій діяльності В. Т. Зінича приділена Чорнобильській проблемі. Упродовж 1987–1998 рр. він досліджував питання впливу катастрофи на ЧАЕС на подальший розвиток і розміщення продуктивних сил України, був співавтором затвердженої Кабміном України Комплексної програми заходів по ліквідації наслідків катастрофи на Чорнобильській АЕС до 2005 р., здійснив разом зі своїми колегами, на замовлення Мінчорнобиля України, економічну оцінку стану забруднених територій.

В. Зінич був призначений відповідальним виконавцем Державної програми соціально-економічного розвитку Полісся по Волинській області на 1996–2010 рр. Вперше в Україні вченими і спеціалістами здійснено комплексне вивчення економічних, соціальних, екологічних і культурних проблем з науковим обґрунтуванням шляхів, методів і засобів їх розв'язання для такого великого регіону, яким є Українське Полісся. Він також написав до всіх програм Українського Полісся розділи, головна мета яких полягала у збереженні, примноженні та раціональному використанні унікальної історико-культурної спадщини.

В. Т. Зінич виконував і продовжує виконувати дослідницьку роботу, яка має певне науково-практичне значення (наукові записки, пропозиції обґрунтування до проектів законів і урядових постанов). Йому належить понад 260 наукових праць – монографій, брошур, розділів в колективних монографіях та збірниках, статтях в журналах, енциклопедіях, газетах. Його праці опубліковані також у зарубіжній періодиці США, Франції, Японії, Чехії, Словаччини.

В. Зінич брав участь у міжнародних наукових конгресах та конференціях в Японії, Франції, Чехословаччині, Польщі, Угорщині, Росії, Білорусі, Грузії, Азербайджані, Вірменії, Таджикистані та ін., де виступав з науковими доповідями. Постійно виступає на конгресах Міжнародної Асоціації Українців.

Володимир Тихонович Зінич – знаний в Україні й за її межами вчений, який мужньо долає життєві перешкоди й у свої роки зберігає ясний і гострий розум, кипучу енергію і сьогодні продовжує працювати і робити вагомий внесок у розбудову Української держави. Тож побажаємо йому міцного здоров'я, творчої наснаги і нових звершень у праці й житті.

The article is dedicated to the 80th anniversary of Volodymyr Zynych, a famous ethnologist, who earned his degree in Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, National Academy of Sciences. He has done much for Ukrainian science and for his institute in particular. Scholar's detailed biography is suggested for readers' attention. V. Zynych's scientific destiny is depicted thoroughly and vividly, beginning with his student and post-graduate years, following his researches as a mature scholar, and his activities in cooperation with the Government.